

Görömbei András

„...de a vers Pelikán”

Vázlat Nagy László költészetéről

A **tisztáj** diák-melléklete

9.

1993. szeptember

I.

„Ha a huszadik század ötvenes-hatvanas-hetvenes évtizedeit valamikor majd egyetlen, összefüggő korszaknak tekintjük: nem tudom, hivatkozhatunk-e egyértelműbb, kikezddhetetlenebb, pontosabb és tágasabb életműre Nagy Lászlóénál? Nem tudom, lesz-e, lehet-e másvalaki, aki majd akkor is bujdosni indul velünk a magaslatok iránt? Nem lesz!” – írta Csoóri Sándor *Halottja tűznek, jácintnak* című esszéjében. Hasonló megállapítást tett más szempontból Vitányi Iván is: „Ki fejezett ki legtöbbet a magyar valóságból? Ki adott a legmagasabb rendű érvényt annak, ami itt történt? Én úgy látom – s nemcsak most, a gyász szorításában –, hogy Nagy László.”

Nagy László már életében megtestesítette az olvasóközönség számára az eszményi magyar költőt: művészetében erkölcs és esztétikum, személyes élmény és egyetemes távlat, emberi hitelesség és szigorú korítélet példaszerű egységét tudta megteremteni. Magasrendű művészi élményt és etikus magatartást segítő és követelő erkölcsi erőt egyszerre adott.

1925. július 17-én született Felsőiskázon, 1978. január 30-án halt meg Budapesten. Az a közel három és fél évtized, amelyben alkotott, a magyar történelem fölöttébb nyomasztó időszaka volt, megélte a háborút, majd a főlszabadulás szívárványos reménységét, aztán a rádöbbenést megcsalatottságára, majd a forradalmat, s annak leverését, a „lágú diktatúra” személyiségromboló megpróbáltatásait. Nagy László személyisége és művésze e korszak leggazdagabb, legpontosabb kifejezése, s egyben a leginkább elszánt, legnagyobb igényű szembeszegülés a lefokozott étellel az egyetemes emberi értékek védelmében. Költészetének kivételes hatása szorosan összefügg látomásos-metaforikus költői kifejezőmódjával. A magyar költészet ezekben az évtizedekben is sokszínű volt, különféle esztétikai irányzatok éltek egymás mellett.

A szemléletes kifejezőmód tárgyias, reflexív és érzelmmel dúsított változatai a látványszerűen megjelenített élményt telítették gondolati vagy érzelmi elemekkel. Petőfi és Arany módszerének korszerű megújításaként is értelmezhető ez az irányzat, Illyés Gyula, Fodor András, Kányádi Sándor költészete kínálja a legjobb példákat erre, de Váci Mihály, Benjámín László, Simon István lírája is ebben az övezetben helyezhető el.

Az elvont tárgyias költészet objektivitásra törekszik. Tárgyszerű, szemléletes a kifejezőmódja szerint, de elvont, általános az eszméje, „üzene” tekintetében. Nem egyetlen élmény közvetlen megjelenítéséből indul ki, mint a szemléletes tárgyias líra, hanem a költő életérzését, élettapasztalatát, létfilozófiáját fejezi ki tárgyias képekkel. A tárgyak az érzelmek, gondolatok jelképei, „objektíválói”. E típus előzményeként Rilkét, T. S. Eliotot, a magyar irodalomból pedig Babits Mihály és Füst Milán költészetét említhetjük. Az újabb magyar költészetben Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes életműve a jellegadó példánk.

A harmadik jelentős változatot próteuszi vagy alakváltoztató költészetnek szokás nevezni. Próteuszt a görög mitológiában mindig arra akarták kényszeríteni, hogy jósljon, mondja meg előre, hogy mi fog történni. Ő ez elől a számára terhes szerep elől

úgy menekült el, hogy mindig más és más külső forma, alak mögé rejtőzött. A magyar lírában ennek az irányzatnak Füst Milán, Babits Mihály, Szabó Lőrinc szerepverseit tekinthetjük közvetlen előzményének. Az újabb korszakban pedig Weöres Sándor volt ennek a közvetlenül személyes és társadalmi, történelmi vonatkozásoktól elzárkózó, megszámlálhatatlan alakváltozatban, mitológiai és képzelt szerepekben megnyilatkozó típusnak a világirodalomban is jelentősnek számító költője. Különleges, tragikusan egyéni színezetű változatát teremtette meg ennek a típusnak – jórészt a későbbi posztmodern törekvéseket is előkészítve, de azokkal sem azonosulva – Szilágyi Domokos.

A negyedik, s az ötvenes-hatvanas-hetvenes években leggazdagabb irányzat a látomásos-metaforikus költészet. Ennek legfontosabb jellegadó vonása a metaforikus költői kép. A metafora mindig távoli képzeteket, jelenségeket kapcsol össze valamely hasonlóság alapján, s az így teremtett új, „köztes képzet” a szellemi, érzelmi, erkölcsi energiák nagyfokú sűrítésére képes. A metafora megőrzi az egyedi élményt, látványt, de annak egyetemes távlatot ad a távoli, merész képzetkapcsolással. Az általános, egyetemes jelleget pedig éppen az élmény elevenségének megőrzésével teszi közvetlenné, személyessé. A látvány és a „látomás” egybeolvad. A látomásos költői kép az egyedi élménynek és az egyetemes léttapasztalatnak az egysége. Ez a Vörösmarty és Ady, s még inkább a népköltészet által ösztönzött líratípus elsősorban Nagy László és Juhász Ferenc költészetében nyert új értelmet és jelentőséget, de mindmáig termékeny vonulata irodalmunknak. Az archaikumot és a modernséget társító, disszonanciákból magasrendű harmóniát építő Bartók Béla zenéjének új egyetemessége is fontos ösztönzője és forrása ennek a lírai szemléletmódnak.

Ezek a főbb szemléleti változatok természetesen inkább csak iránykijelölések, az egyes alkotókat nem szabad mereven egyik vagy másik típusba sorolni, s természetesen e költői látásmódok között semmiféle eleve adott értékkülönbség nincs, a főbb irányok csupán a jelleget jelölik. Ezekhez képest jelentős új szemléleti irányzatot a hetvenes-nyolcvanas években fellépő nemzedékek hoztak. Ez leegyszerűsítve a posztmodern szemlélet bizonyos elemeinek megjelenésével jellemezhető: az értékválság megnyilatkozásaként a groteszk és ironikus esztétikai minőség, a fragmentalizmus, a feloldatlan disszonancia, az egymással ütköztetett vendégszövegek bőszes felhasználása, a hangsúlyos depoetizálás jellemzi. Nagy László költői világképét a metaforikus költői kép és a fenséges esztétikai minőség uralja. Léteérdekű költői cselekvését az organikus és értelmes emberi világrend igénye motiválja („erőteljes metaforákkal menni az álság falai ellen”), de pályájának utolsó szakaszában szembesülnie kellett az új, kétellyel telített világszemlélettel is.

Gyermekkorában, az iszkázi parasztvilágban egy organikus kultúra részese lett. A falusi élet a maga célszerűségében a teljesség érzetét keltette, mindennek megvolt benne a maga helye, „teljesség volt, a munka, etika, játék, szórakozás alkotott egységet”. Ugyanezt a szerves rendet tapasztalta a katolikus liturgiában és a népi mitológiában is. Költészetének esztétikai karakterét is erősen befolyásolta gyermekkorának élményvilága: „Mióta verseket írok, célom a kifejezés plaszticitása, erőteljessége, mérészsége. Mindez kapcsolatos a formával, metaforával, ritmussal. Átkozott és babonás, konzervált ősi szokások közé születtem a Bakonyalján. Ott nevelődtem mesék és balladák közt, a bájolók parancsoló ritmusában, a házra támadó regösének niagarájában. Verseim néhány vonása innen való.” Az iszkázi közegben élményszerűen találkozott Nagy László a mitikus szemlélet elemeivel. A mitikus világképet eleven létezők töltik

ki, nem különül el benne személy és tárgy, élő és élettelen, konkrétum és absztrakció. Nagy László látomásos-metaforikus költői forradalmának talán legfőbb jellemzője az, hogy az ősi gyökerű, a világ egységét kifejező látomásos költői képet a XX. századi ember ijesztően kitágult és racionalizált világában szuverén önkifejezési eszközzé emelte. Költői világképe olyan organikus és fegyelmezett rend megtestesülése, amelyik egyszerre fejezi ki az emberiség történelmi tapasztalatát és jelenkorának megítélését. Ebben az új egyetemességben minden elem szervesen, rendben helyezkedik el. Az ebből az új egyetemességből következő maximális emberi igényesség, szellemi és erkölcsi szándék azonban beleütközik a világ adott tapasztalati tényeibe, értékzavarába, s ezért a költői karakter nem lehet más, csak küzdő, „bajvivó”. Fenségessé küzdelmében is értéktelítettsége emeli.

II.

Az 1944–45–46-os esztendőkből Nagy László nagyon sok verset írt füzeteibe. Ezek a „régikák” aztán elkallódtak. Ezért nyilvánosan nem a legkorábbi verseivel kezdte költői pályáját. Később az irkák közül öt előkerült. A korai verseket Nagy László „vigyázva” megigazította, így illesztett százhat verset, két új ciklust (*Galambcsőrök; Az angyal és a kutyák*) első gyűjteményes kötetének (*Deres majális*, 1957) élére, addig (hat kivételével) ismeretlen verseiből.

A mitikus látásmód elemeivel, horizonttágító erejével különül el már Nagy László egészen korai költészete az élménylírát leíró változataitól. A zárt falusi világ szűk élményköre jelenik meg a versekben. A költői személyiség bizonytalan még, uralkodó életérzése tragikus. Ebben a paraszti élet nehézsége mellett érezhetően szerepet játszott az is, hogy Nagy László egy szerencsétlen lábműtét következtében tízéves kora után csak járógéppel tudott járni. Ez a személyes baj a világ, a létezés sérülékenységet korán tudatosította benne. A korai versekre a sokféle változatban megjelenő tragikus létélmény a jellemző. Különböző műformáiban – sirató, tárgyias bemutatás, mitikus kivetítés, bibliai allúzió – azonban az is feltűnik már, hogy Nagy László – későbbi költészetének lírai hőst előlegezőn – szembeszegül a lét negatív erőivel, jelenségeivel. Korai költészetében a két fő típust a népi líra két fő iránya, a tárgyias-narratív és a mitologizáló változatok alkotják.

Leíró jellegű versei szemléletesen, egyszerű képekben, közeli képzetcsíkokat társító hasonlatokban és metaforákban mutatják be az iszkázi életet, gyakran megemeli azonban a tárgyi bemutatást reflexív elemmel vagy sűrűbb képiséggel. A *szomorú ökrök* című verse például a tárgyias vers alkatába szövi reflexiókkal, ellentétpontozással a lefokozott élet tragikumát. Nagy László a szabadságot tartja a lét természetes állapotának. Itt a szomorú ökrök „óriás rabok”, a szenvedés, terméketlenség és a pusztulás képzei kapcsolódnak hozzájuk. De a kín, az iga, a rabság és halál képzeit ellentételezéssel, az igazi létezés jegyeivel súlyosbítja Nagy László: a magasság, fényesség, lázadás és a „liliom üszők” megidézésével. Mindez a szépség elérhetetlennek mutatkozik a negatív festésben, hiszen a tulipán is csak az igájukra van vésve.

A *Kiscsikó-sirató* a gyász kifejezésének ősi műformájában siratja el az elpusztult kiscsikót, a közvetlen egyszeri élményt a siratóének-struktúra tágtja a vétlen pusztulás létélményévé. Az ősi siratóénekek erős katartikus hatása jórészt abból ered, hogy bennük az ismétlődő siratóformulák a halál körülményeit bemutató egyedien impro-

vizált leíróelemekkel váltakoznak. A *Kiscsikó-sírató* nyitósoraiban még csak a kiscsikó árvasága a részvét oka, a továbbiakban azonban a negatív festés a kiscsikó elpusztulásának folyamatát részletezi. Szépségre termett pedig, jelzői metaforája („bársony kiscsikó”) nyomatékosítja ezt. Pusztulásának rajzát a síratás visszatérő formulája drámaibbá teszi, érzelmileg telíti. A kiscsikó elpusztulásáig múlt idejű a síratás („sajnálatalak téged, bársony-kiscsikó”, illetve „síratlak téged, bársony-kiscsikó”). Az összefüggő, láncolatszerű vers közepén, a kiscsikó elpusztulásakor a síratóformula végleges, tovább már nem változó formát ölt, s kettőzéssel is nyomatékot kap, másrészt pedig jelen idejűvé lesz: „síratlak, síratlak, bársony-kiscsikó”. Ezzel a síratás örök jelenné válik, a jóvátehetetlen létsérülést fejezi ki, közben még drámaibb elemekkel kap egyéni karaktert azáltal, hogy a halottsíratókkal ellentétesen, drasztikus kegyetlenségű képekkel folytatódik:

*Bőrödet lehúzták, szárítják napon,
sírodat megásták a meggyfák alá,
gyöngye a te csontod, mint a babáké,
a hajnali harmat széjjel öröli,
bőrödből csinálnak fekete sipkát,
drága bőrtarisznyát borosüvegnek,*

Az egyszerű képi világ több ponton közvetlenül is sugallja az emberi vonatkozásokat. A sírató a kiscsikó lelkét, halántékát nevezi meg, csontját a babákéhoz hasonlítja. Pusztulásával a természet rendjével is ütköző tragédia történt, csak a kisbabák halálához hasonlítható. Az élet megy tovább, de méltatlanul: „a gyenge lucernát nyulak csipkedik”, pedig ez a kiscsikót illette volna meg. Egyetlen ígébe („csipkedik”) sűríti a megvetést a sírató. Eddig csupa realitás volt a vers, a bemutatás elemei szinte túlságosan is egyszerűek voltak. A részletezés, a síratókra jellemző felsorolás úgy felfokozta a tragikus érzést, hogy a zárórészben új képzettsíkot teremt a vers:

*ott ficáinkolsz te a csillagok között,
onnan megrugdosod az én szívemet,
minden reményünket befödi a hó,
síratlak, síratlak, bársony-kiscsikó*

Virtuálisan, az emlékezetben, tudatban élővé teszi az elpusztultat, de megőrzi a pusztulásán érzett fájdalmat, sőt a lét ilyen sérülékenységet az élet reménytelenségének minősíti. Igazolja a szépség értékét, s örök fájdalommal nemesíti pusztulását. Mindennek érzékeltetéséhez azért lehet természetes alkalom egy kiscsikó halála, mert a lírai hős gyermek, aki a veszteséget személyisége tragikumaként éli át, hiszen mindent megtett a kiscsikóért – lefeküdt mellé, simogatta, szívét hallgatta, dudlisüvegből itatta –, s minden cselekvése hiábavalónak bizonyult.

Az iszkázi tudatvilág önálló mitikus képzetek és látomások, önálló versmitoszok teremtésére is bátorítja Nagy Lászlót már ekkor. Korai létélményének talán legtisztább kifejezésére a csodafiú-szarvas ősi mítoszt használja fel. A mítoszt személyes passióként éli át. Nagy Lászlóék iszkázi karácsonyfáján mindig ott volt a tésztából készített szarvas, mert az iszkázi regölésben is szerepelt a csodafiú-szarvas. A regölések ősi, nap-

fordulót ünneplő, a kozmosz működését szimbolizáló tartalma humanizálódott, de a legősbbs változatokban megmaradt az a kultikus rítus, amelyik a csillagképek küzdelemben való önmegvalósításának dramatikus formája. Nagy László verse, a *Csodafiú-szarvas* a négy évszak küzdelemben megjelenített körforgása, s ugyanakkor az emberi élet teljes, születéstől a halálig jutó sorsának szimbóluma. A keret, az első és utolsó strófa bemutatón, harmadik személyben szól a csodafiú-szarvasról, a két közbűlő strófa pedig első személyű öntanúsítás. A mítosz csodafiú-szarvasának kettős természet, egyszerre emberi és állati jellege magyarázhatja a regösénekekben is gyakori dikció- és nézőpontváltást. Nagy László versében ennek tartalmi jelentősége is van. E kettősségbe sűrűsödhet a kozmikus törvények nyugalma s az emberi sors végessége, tragikuma. A körforgás-mítosz és a a passió-szimbolika társítása teszi lehetővé az áldozat révén a megtisztulást, a passiónak végbe kell mennie a feltámadáshoz, a Napnak le kell tűnnie, mélyre kell süllyednie, hogy fölemelkedhessen. A pogánykori és a keresztény mítosz tragikuma és vigasza egyszerre kap erőteljes kifejezést:

*Deresen, havasan
eljön a karácsony,
csodafiú-szarvas
fölsz áll az oltáron,
szép agancsa gyűlva gyullad:
gyertya tizenhárom,
gyertya tizenhárom.*

Nagy László versében a zárlat a Napforduló (karácsony). A passiót a győzelem keretébe foglalja, az iszkázi regösének motívumai közül elhagyja a záróstrófában az „oltatlan oltasson” részt, fénnel, étellel, a legyőzhetetlenség szépségével zárja a kozmikus kapcsolat révén a verset. (A regösénekekben a maguktól kigyulladó és kialvó gyertyák a csillagokat jelentik.)

Az *Adjon az Isten* is hordoz magában folklóremléket, a bőségkívánó, köszöntő, adománykérő versek hangulatát idézi fel, de egyben Nagy László költői egyéniségének, méltóságtudatának is egyik legelső megnyilatkozása ez a kis dal.

Sokféle érzékenységet, hajlamot mutató egyénisége kapott nagy lendületet 1946-ban, amikor Budapestre került. A népi kollégiumokban az új, felszabadult fiatal értelmiség tagjaiban barátokra és világmegváltó feladatokra talált. A szegénység ezersztrtendős vágyainak teljesülését hitte, költészetének sokféle dallamát eggyel cserélte fel: a felszabadultság érzését énekelte sok-sok – egymáshoz igen közeli – változatban. A szomorúság és fájdalom ettől kezdve csak a múlt képeiben jelent meg költészetében, a jelenkort énekszó, öröm, lendület fejezte ki verseiben. A traktoroslányok éneke és a közvetlen politikai agitációs szövegek is bekerültek verseibe. Költői világképe beszűkült, elvesztette sokféle érzékenységet, megfosztotta magát a folklorisztikus és a mítikus látásmód elemeitől, háttérbe szorult mély közösségi látásmódja, átadta helyét a sematizmusnak, a felszíni, felületi kollektivitás-élménynek. Ekkor írt verseinek jó-részét később ironiával említi, kihagyja gyűjteményes kötetéből. Maradandóbbnak azok a darabok bizonyultak e korszakából, amelyekben a lelkes vallomás nem nyomja el a tárgyias szemléletességet (*Gereblyező lányok*) és az eleven dalritmust (*Tavaszi dal*). A negyvenes évek végén és az ötvenes évek legelején a „szegények fejét emelem”

boldogító és naiv érzése, hite, biztonsága ragyogtatta Nagy László verseiben a világot. Ezzel a hitttel, ezzel a lobogással ment 1949 őszén ösztöndíjjal hosszabb időre Bulgáriába. Ott keletkezett versei is énekszótól hangosak, bár a bolgár népköltészet fordítása szemléletének eredeti hajlamait is újra mozgósította.

III.

Bulgáriából 1952-ben tért haza, s rádöbbsent, hogy legszebb eszméit megcsúfolta az 1940-es évek végének, 1950-es évek elejének politikai diktatúrája. Ez a csalódás írásművészetének nagyfokú átalakulását váltotta ki: ekkor alakította ki a csalódás-élmény költészetének drámai karakterét. A versek etikai vonatkozásaira kényes költő azzal óvta meg tisztességét önmaga előtt is, hogy verseiben és nyilatkozataiban is kivallotta megcsalottságát. Ettől kezdve elszánt küzdelmet vív az eltorzult világgal szép eszményeinek védelmében. Költői képei megtelnek feszültséggel, tragikummal. Két elv, a virágzás és a pusztítás, a szép szándék és a kegyetlen valóság küzd egymással bennük. A korábbi csupa dal és virágzás versvilágban most a dér, fagy, hideg képzetek alkotnak összefüggő jelképrendszert a csenddel, némasággal. Ekkori életérzésének összegző metaforája, a „deres majális” a természet rendjével is ütköző tények drámaiságát fejezi ki.

Öntanúsító, ars poetica jellegű verseiben az ellentétekre látó, küzdő személyiség kialakulásának lehetünk tanúi. A küzdő személyiség a világ ellenében fogalmazza meg elveit, szándékait. Kiformálja „bajvívó”, szembeszegülő karakterét: „S szándékom eltemetője / puska előtt se lehetnék.” Zaklatott, viaskodó verseinek, rapszódiainak az ad nagy dimenziót és feszültséget, hogy a „dérütött rétre” érkező költő nem adja meg magát a pusztítás és megcsalás erőinek, hanem immár jelentős versek sorában erősíti fel velük szemben egyéniségének morális, eszmei és gondolati tartományait. Háttérbe szorulnak költészetében a partikuláris mozzanatok. Egyetemesítő tendenciák erősödnek fel a *Bolgár-tánc* archaikus, a folklórban történelmileg is igazoltan megőrzött szabadságvágy üzeneteit mozgósító történet szemléletében, az *Anyakép* személyes történelmet kitágító gesztusában és életelvvé emelt morális igényességében, a *Vég esztendőkre szomjas* című rapszódia költőelődökhöz kapcsolódó vallomásában („Igricek: rongy-ingüek, poéták: csoda-nyelvek / ivadékuknak jajos versekkel fölnevelnek”), a *Csodamalac* meséjében, a *Gyöngyszoknya* allegorikus látomásában.

A megoldhatatlan emberi dráma élménye hozza vissza Nagy László lírájába a korai versek látomáselemeit, de most már szuverén, nagy látomások formájában: megteremti sajátos hosszúénekeit. Ezek a dalformából az epikus számvetés és a lírai kifejezés egyesítésével kifejlesztett hosszúénekek nagy formátumú víziók. A világ jellegét, struktúráját szervezik nagy méretű, de fegyelmezett lírai alakzatokba. A világképelemek bőségében teret kap Nagy László mindenségszodálata, erős megfigyelő hajlama és kreatív ereje egyaránt. A látomás egy-egy képe korábbi versek motívumait sűríti vagy azokkal rokon élményanyag elemeiből építkezik. A Nagy László-i hosszúének a konkrétumok gazdagsága révén kap meghittten személyes és közvetlenül társadalmi jelleget. Az empirikus motívumok viszont a látomás révén emelkednek egyetemes érvényre. Jellemző költészetének szerves építkezésére, belső rendjére, hogy első hosszúéneke, a *Gyöngyszoknya* (1953) a lírájában gyakori jégverés-motívumra épül. Ez a vers már ekkor a hosszúénekek természetébe világít: a benne működő mítoszi logika, mitikus

képzet a költő közvetlen társadalmi gondjainak kifejezője. Az égen megjelenő, szoknyájából jeget szóró, mindent elpusztító alak az ötvenes évek elején a magyar társadalomra törő politikai pusztítás irracionális jellegét, antihumánus minőségét érzékelteti – még kissé áttetsző, allegorikus módon. A költői személyiség magatartásbeli pozíciója egyértelmű szembenállás:

*Áll az ember a tájban, vassá mered a lába,
fönséges fejét bánat, bitangság fölé vágja –
s látja: az újabb harcok zöld arénája megnyílt,
mellébe levegőt vesz, tartja – egeket zendít.*

Szétfeszíti a hagyományos szemléletes vers kereteit, empirikus horizontját. Egészben látó, jelenséget és jelentést összekapcsoló létvíziókat alkot. A jelenségek kozmikus távlatait, egyetemes értelmét ragadja meg. Kitágul, összetettebbé, általánosabb jelentésűvé válik világképe. Költői személyiségét is fokozatosan felnöveszti, az emberi létezés titkainak vallatójaként, a mindenségért felelős személyiségként jelenik meg verseiben. „Hitted-e, hogy a fiút, akit szorít a pántos paraszti pólya / a mindenség szorítja majd s a sorsod is eldalolja” – írja e korszak összegző művében, a *Rege a tűzről és jácintról* (1956) című hosszúénekeiben, pontosan jelölve és minősítve szemléleti útját.

Ennek a szintetikus látásmódnak két fontos vonása tűnik fel: az egyik a valóság-elemek sokrétű – természeti, kulturális, szakrális, folklór, hangulati, gondolati – versbe emelése egyazon mű többdimenziós világának megteremtése révén. A másik pedig Nagy László gazdag létezésélményből, új egyetemességből kibontakozó élelervű lét-filozófiája: a lét küzdelem, a személyiségen múlik, hogy e halállal, pusztulással, szenvedéssel terhes létezésből mit képes emberi lehetőséggé, szépséggé, harmóniává menekíteni. Az életérdekű küzdelem a világképelemek roppant gazdagságát mozgósítja Nagy László költészetében. Ebben az időszakban teremti meg Nagy László bartóki jellegű szintézist alkotó első műveit, a rövidebb és hosszabb műformákban egyaránt. A leg-szebb értéket ekkor a rövidebb formákban a *Kinek fáj emberek* és a *Romantika nyolc versben*, a hosszúénekekben pedig a *Havon delelő szívérvány* és a *Rege a tűzről és jácintról* jelenti.

Nagy László korai hosszúénekeinek kiemelkedő, az addigi költői világképet összegző darabja a *Rege a tűzről és jácintról*. A sirató és himnusz társításában a magyar parasztság évezredes kiszolgáltatottsága jelenik meg a költő személyes, családi vesztesége gyanánt. A költő személyes viszonya a paraszti történelemhez azáltal kap nyomatékot, hogy apjának és anyjának a sorsában szólaltatja meg a magyar paraszti történelmet és jelenkort. A személyes kapcsolat érzelemmel telíti a gondolati számvetést. A költő felnöveszti magát, a költői kifejezőerő szolgálat igazságát a sokat szenvedett embereknek. A szentcsalád-képzet révén a költő-fiú életakarása, halállal, lemondással, történelmi kiszolgáltatottságokkal való könyörtelen, „bajvivó” szembeszegülése évezredek megtartó emberi törvényeként jelenik meg. A Krisztus-párhuzam a költői szó csodatevő erejét, igaz értékeknek a megnevezés által öröklétet biztosító hatalmát fejezi ki. Szülei sorsában Nagy László az egyetemes emberi létezés tragikus vonásaira ismer, s ezekkel szemben alakítja ki perlekedő, emberi értékeket védő magatartását. Az összegző, konkrét tapasztalatokat történelmileg és gondolatilag is vizsgáló szemlélet újítja meg a nagy kompozíción belül az ősi műformákat, a regöséneket és a középkori himnuszt is.

Nagy László költészete 1956 tájára a magyar irodalom élvonalába emelkedett. Gyűjteményes kötete, a *Deres majális* (1957) összegezte pályája első nagy korszakát.

A forradalom leverése mélyen megrendítette, s erről – akkor publikálhatatlan – versek sorában adott számot (*Karácsony, fekete glória; Varjú-koszorú; Kitűnik származásom; A falak négyzetében; Várom a havat; A város címere*). A gyors konszolidációt igénylő kultúrpolitika joggal tekintette ellenségének a látszólag makacsul hallgató Nagy Lászlót. 1956-ig – csalódásai ellenére – szinte évenként jelentek meg új kötetei (*Tűnj el fájás, 1949; A tűzér és a rozs, 1951; Szabályák és citerák, Bolgár népdalok és népballadák, 1953; A nap jegyese, 1954; A vasárnap gyönyöre, 1956*). Most a műfordítás-hoz menekült. Új kötetet csak 1965-ben publikált (*Himnusz minden időben*). Ebben remekművek sora bizonyítja, hogy Nagy László hatalmas erkölcsi, szellemi, művészi erővel vértette fel magát a „hallgatás” éve alatt. Szinte előről kezdte a lét értelmének, a remény elvének kiküzdését. Kialakította, tökéletessé formálta jellegzetes versalakzatait, a gondolati-eszmei elemekkel dúsított látomásos dalt, a hosszúéneket és az esszé-elemekkel egyénített portréverseket. A *Himnusz minden időben* kötet összegzi Nagy László korábbi motívumait, és előremutat utolsó kötetét, a *Versben bujdosó* (1973) és a *Jönnek a harangok értem* (1978) motívumai és műformái felé.

1956 utáni pályaszakaszának szembetűnő vonása a gondolatiság gazdagodása. A halállal és reménytelenséggel, társadalmi bajokkal perlekedő költő most alakítja véglegessé sajátos kétpólusú, küzdő karakterű költészetét.

A *Ki viszi át a Szerelmet* című versét maga Nagy László állította – 1975-ben kiadott gyűjteményes kötetében – 1956 utáni pályaszakaszának élére:

Ki viszi át a Szerelmet

Létem ha végleg lemerült
 ki imád tücsök-hegedűt?
 Lángot ki lehel deres ágra?
 Ki feszül föl a szivárványra?
 Lány hantú mezővé a szikla-
 csípőket ki öleli sírva?
 Ki becéz falban megeredt
 hajakat, verőereket?
 S dúlt hiteknek kicsoda állít
 káromkodásból katedrális?
 Létem ha végleg lemerült,
 ki retenti a keselyűt!
 S ki viszi át fogában tartva
 a Szerelmet a túlsó partra!

Nagy László ars poeticája ez a vers. Költői kérdések sorában veszi számba, hogy milyen értékek maradnak gazdátlanul a világban az ő létének „lemerülése” után. A kérdésekben, melyek a vers folyamán parancsokká minősülnek át, Nagy László ekkori lírájának legjellemzőbb motívumaira ismerünk, ezekben költői egyéniségének

alapvonásai tárulnak föl. Személyisége állandó küzdelemben, akcióban jelenik meg: megfigyeli és megbecsüli a legparányibb természeti szépségeket, az életet óvja, védi a rátörő ellenséges erőktől, önmagát áldozza föl, hogy másoknak a reményt lehetővé tegye, termékennyé teszi a terméketlen földet, tudatosítja az eszmékért hozott áldozatok értelmét, megőrzi és diadalra viszi a „dúlt hitek”-et, elrettenti a halálmadarat, a pusztulásba belenyugvó érzéseket.

Az egyes megnevezett értékek rendkívül gazdag képzeteket („asszociációs bázist”) mozgósítanak az olvasóban. A „tücsök-hegedű” eszünkbe juttatja Szabó Lőrinc *Tücsökzene* című művét és Arany János *Családi körét* egyaránt, s ezek révén a „tücsök-hegedű” jelentéssugallata a csönd és nyugalom képzeeteivel gazdagszik. A láng eleve az élet és a remény jelképe, a deres ág utal a „deres majális” képzetkörére is, de Tamási novelláját is emlékezetünkbe hozza, a megdermedt kismadarat lehelgetéssel keltik abban életre. A szivárvány és a fölfeszülés két, egymástól távoli bibliai motívum, merész összekapcsolásuk révén a költő megváltói szerepvállalása, küldetése kap hangsúlyt, de ebben is a másokért való áldozatvállalás a lényeges. A „falban megeredt hajak, verőerek” a *Kőműves Kelemenné* ballada áldozat-motívumát emelik a versbe, a „ki rettentí a keselyűt” sor pedig egyként idézi Prométheusz kínját, Vörösmartyt és Arany *Keveháza* című költeményét, a keselyű a szenvedés és a halál madara.

A képek két eleme között mindig nagy feszültség van itt, ennek az ellentétnek a létérdekű, életakarató feloldása, megszüntetése küzdelemben történik, megfeszülve, sírva, káromkodva óvja a költő a megnevezett értékeket. Akciója mindig létérdekű, életet óvó, segítő: imád, lehel, ölel, becéz, állít, (el)rettent, átvisz. A „Szerelem” – a nagybetűs írás is jelzi ezt – a versben megnevezett értékeknek az összegző metaforája. A költői cselekvés eme értékek óvása és átmentése a „túlsó partra”, egy olyan remélt jövőbe, amelyikben a tiszta értékek nem lesznek létveszélyben. Elementáris természet-élmény, keresztény motívumok, balladai elemek, társadalmi tapasztalatok, a görög mitológia és a magyar irodalom képzetei szerveződnek ebben a rendkívül szigorú szerkezetű, „többdimenziós”, bartóki karakterű dalban a Nagy László-i létérdekű cselekvés öntanúsító bemutatásává és követésre szólító parancsává.

Sok-sok ehhez hasonló többdimenziós, disszonanciákat magasrendű harmóniába foglaló dal tanúsítja, hogy Nagy László ebben a műformában a József Attila-i örökség szuverénül egyéni karakterű folytatója és megújítója (*Himnusz minden időben, Tűz, Szárnyak zenéje*).

Költészetében 1956 előtt a társadalmi gyökerű konfliktusok voltak előtérben, 1956 után erkölcsi és létfilozófiai érvényre emelkednek személyes gondolatai és tapasztalatai. A közvetlen élményeket egyetemesebb létösszefüggésekbe állítja. A közérzet-tárgyiasítólalokból eredeztethető, epikai és drámai elemekkel, érzellemmel, indulattal egységes világlátomássá emelt hosszúénekeinek új darabjai gazdag létélményt tárgyiasítanak ellentétes elemekből álló drámai küzdelmű világáig.

A *Búcsúzik a lovacska* (1963) nagyarányú szerepváltás. A fölöslegessé vált, pusztulásra ítélt lovacska monológja költői öntanúsítás is: az általa képviselt természeti értékeket, szépséget pusztulásra ítélte a technizált és anyagelvű társadalom. A tényekkel, a pusztulás és megcsalás képeivel drámaian ütközik és felel az eltékozolt lehetőségek megidézése. A látomásban egymással tragikusan szembekerülő természeti és technizált világ ellentéte a mai ember egyetemes gondja.

Nagy László hosszúénekeiben a hatvanas évek közepén így teremti meg a mitológus kifejezőmód egyéni formáját. Szerves folytatása ez végletek társításából épített nagy erejű költői képeknek. A hosszúénekekben ez a polarizáció egész világnívvá tágul: két ellentétes elv kibékíthetetlen küzdelme gyanánt jelenik meg. Hatalmas teret és időt járnak be ezek a versek, s miként az ősi mítoszok, alapelveket szembesítenek drámai küzdelemben. Nagy László költészetében ezek az alapelvek a konkrét tárgyi elemek leltárszerűen gazdag anyagából szervezett látomásos költői képekből jönnek létre. Ezért képesek hibátlan szintézisben egyszerre egyetemes lételeket és történelmileg konkrét, emberi, társadalmi gondokat, közvetlenül ható, érezhető tényeket megjeleníteni. Egyszerre érezzük ezekben a hosszúénekekben azt, hogy rólunk van szó, és azt, hogy maga az emberi létezés minősége a tét.

Gyakran egy-egy önmagában jelentéktelennek tetsző élményt növeszt látomássá a mitológus költői szemlélet. A *Búcsúzik a lovacska* a vágóhid mellett megpillantott lovacska látványából nőtt általános érvényű látomásverssé. A *Menyegző* alapmotívuma egy Bulgáriában látott lakodalmi jelenet. A *Zöld Angyal* alapélménye pedig az omladozó szülőház tetején nőtt pici zöld cserje látványa volt.

A *Menyegző* (1964) násznépét az ifjú pár hívta meg az esküvőre, de a násznép az ifjú pár számára szentséges ünnepet orgiává zülleszt. Ezáltal éppen az az eszme jutott veszedelembé, amelyiknek a jegyében egybegyűltek. A megideologizálást, a csalást leplezi le ebben a nagy látomásversében Nagy László tisztaságot, rendet, teremtmény értelmet óvó indulata. Az ifjú pár magatartásában, személyes vallomását, öntanúsításában ugyanazokat az eszméket és érzéseket ismerhetjük fel, amelyek Nagy László versvilágában pozitív értékként jelentek meg eddig is. Az ifjú pár a költő életelveinek a tárgyasítása, a fenséges elszántsággal védett tisztaság jelképe. A szakrális ünnep a násznép erkölcstelen magatartása révén korunk társadalmi körképévé válik, olyan züllött és önleleplezően elszabadult mulatozássá, amelyik teljesen idegen az ifjú pártól. Egyetemes érvényű látomásvers ez, hiszen az emberi történelem egyik leginkább tragikus vonása jelenik meg benne: a szép eszmék nevében elkövetett rombolás, bűnözés.

A *Zöld Angyal* leltározó tárgyasítása az emlékek, gyerekkori élmények, a paraszti világhoz kötődés motívumait jeleníti meg, hogy végleg leszámoljon velük, búcsút vegyen tőlük. Egész múltbeli világára ráengedi a költő a pusztítás és teremtés Zöld Angyalát: a leszámolás a teremtés érdekében történik. Az a költői meggyőződés készíti a búcsúzó, leszámoló leltárt, hogy a múlt csak megszüntetve lehet a jövő erőforrása. A *Zöld Angyal* ennek a látomásnak a mitikus-vizionárius költői megnevezése. „A költő, aki meg akarja váltani a világot – kilép belőle. Ezért van tele minden irodalom nagy leszámolásokkal. Nagy László leszámolása eddig a legnagyobb arányú” – írta róla Csoóri Sándor. Nagy László verse valóban nem feladás, hanem teljes átértékelés – a megváltás érdekében. Azért adja át korábbi világát a pusztítás Zöld Angyalának, hogy felszabadítsa személyiségét a még nagyobb küzdelemre. A pusztulás képeiből olvassa ki azt az elvet, hogy olyan romolthatatlan értékeket kell teremtenie, amelyeket majd a teremtés Zöld Angyala minősíthessen maradandónak:

*tovább e jelen-világon, villámló karokon át,
tovább a reményen, ha a Lehetetlenért is, tovább,
hogy verejték-uszályom a Tejúthoz legyen hasonló,
hogy a végső sujtás után a föloldozást a Zöld Angyal hozza
s magasan játsszon szívem: a fényből kitéphetetlen levél!*

Költői világképének eszmei-gondolati gazdagodását szembetűnően mutatják meg a hatvanas évek közepétől kezdődően megsokasodó portréversei, ezek első darabjai is a *Himnusz minden időben* kötetben jelentek meg. A lehetetlen körülmények, méltatlan helyzetek közepette fordul Nagy László elődeihez. Példákat állít a közösség elé, közben önmaga eszméit erősíti, gondolatilag, filozófiailag is felvértezi magát. Mintha az értékválsággal küzdő kor által kétségbe vont eszméit, életelveit akarná igazolni a történelem által már szentesített példák megidézésével. A virtuális közösségteremtés küzdelmét látjuk a portréversekben. Értéktanúsító megidézések a portréversek, nemcsak hű jellemzések, hanem igaz önjellemzések, önerősítő művészi szertartások is.

Feltétlen vállalást és dacoló követelést, esdeklő könyörgést egyesít a *József Attila!* című portrévers. Az értelmén, törvényen, logikán is túlmutató erkölcsi erő, életakarat követeli itt jussát, az éltető reményt. A könyörgő dikcióban az is egyértelműen nyilatkozik meg, hogy a méltatlan emberi sors emberek, helyesebben „emberárulók” műve:

József Attila!
te add nekem a reményt,
mert nélküle
romlott a napvilág,
a vér eves,
bár a fogad vicsorog,
bár a nyakad csikorog,
bólints, hogy érdemes,
cáfold meg halálos logikád,
te glóriás,
te kintől bélyeges!
Képzetelemre bizzál édes munkát,
mert immár úgy szorgoskodik,
hogy a sarkamtól torkomig
forraszt rám forró hamubundát,
rádióaktív iszonyt –
félek, hogy minden rejtelmet kibont
s végül már semmi se fáj
Hogy el ne jussak soba ama síkra:
elém te állj.
Segíts, hogy az emberárulók szutykát
erővel győzze a szív,
szép szóval a száj!

Nagy László pokolra száll József Attilával, a *Reménytelenül* költőjétől mégis a reményt kéri. Nem illúziókból építi a reményt, hanem a szükséggel indokolja: a remény kell a nemesebb emberlétéhez. Nélküle kifordított a létezés, közömbössé válik az ember, átadja a terepet a hitváynyságnak, a modern kor szörnyeinek. A József Attila-i logikát és törvényt összekapcsolja itt Nagy László a maga vitális morálisával és erkölcsi fölháborodásával. A József Attila-i léttapasztalatot kiegészíti a XX. század második felének új rémeivel, az atomhalál, a radioaktív iszony fenyegetésével. Bevallja, hogy

a tények lefegyverző erejétől fél, de új logikai síkot ad a küzdelemnek azáltal, hogy a rombolást, pusztítást „emberárulók” művének minősíti, ily módon erkölcsi parancsként szólhat az életelvű, küzdelemelvű szövetség József Attilával.

Az emberségükből kivetkőzött lények ellenében mutat meg eszményi magatartásmoделlt a *Bartók és a ragadozók*. A bartóki erkölcsi magatartás olyan apothéozisa ez a vers, amelyből az is nyilvánvaló, hogy Nagy László a maga magatartás-eszményét fogalmazza meg itt is: „Nem készül semmiféle leszámolásra, nem keresi a gátló és gonosz hatalmakat, de találkozik velük, de gyémántfejjel beléjük ütközik mindig.” Egy-szerre költészetének is új lehetőségére talál ezzel a verssel Nagy László: az esszéelemekkel dúsított prózavers műfaját avatja sajátjává. Fogalmi egyértelműség, tisztaság és látomásos metaforikus sejtetés, sugallás találkozása ez a versbeszéd Nagy László költészetében. Versszerűségét, líraiságát az erős személyesség, a gondolatrítmus ereje, a parallelizmusok és ellentétek dialektikája s a metaforikus felnövesztés, egytetemesítés teremti meg. Vitavers ez is, miként Nagy László művészportréi általában. Ezúttal már a cím is élesen polarizál, megjelöli azt a két, összehétközhetetlen világot, melynek küzdelmét mutatja be maga a vers. Nagy Lászlónak eszménye az erkölcsileg fenséges magatartás, s Bartók példáján igazolja, hogy ennek biztonsága, nyugalma a személyiség értékeiben, következetességében gyökerezik.

Portréversei értékek védelmében perlekednek, küzdenek, bizonyítanak. A *Versben bujdosó* című kötetében a *Seb a cédruson* ciklus szinte kizárólag portréversekből áll. A József Attila-i és bartóki fegyelemhez, mindenség-igényhez most társítja Ady társadalmi és nemzeti értékekért hadakozó indulatát: „Nekem Ady Endre ostora *tetszik*” (*A föltámadás szomorúsága*). Minden portrévers újabb s újabb színnel gazdagítja Nagy László világképének értéktartományát is. A *Furcsa vitézi verseket* nem a korbácsoló, ostromozó felindultság, hanem a szenvedéseket is legyőző szelíd játék értékét örökíti meg vitézi csodaként Csokonai portréjában. A *Szindbád* a „penésztorkú középszer” ellenében védelmezi a „magasra csavart láng”-ot...

V.

Bár költészetének népszerűsége folyamatosan nőtt, a személyét kitüntető tisztelet, a költészetét megbecsülő, életerőként magába szívó népes olvasótábor sem fedte el előle annak az újfajta kételynek az erősödését, amelyik kétségbe vonta a költészet társadalmi küldetését. A XX. század második felében páratlanul tekinthető költői népszerűsége ellenére egyre komorabban vált költői témájává saját költészetének értelme, sorsa. A költészetében megformált embereszménnyel szembesítette a magyar társadalom s a XX. század végi emberiség morális és biológiai pozícióját, s e kettő között tragikus hasadást érzelt. Hasonlóképpen érzékenyen észlelte a természeti szféra veszélyeztetettségét. Nem adta fel ekkor sem teljességre, szépségre, harmóniára igényt tartó személyiségjegyeit, az eszmény megvalósítását lehetetlennek érezve („elhúllt bolondok nyomán”) is küzdött az eszményért. Utolsó évei valóban a „lehetetlen képviselésében” teltek. Azt látta otthontalannak és végveszélybe jutottnak a világban, aminek az ő normái szerint természetesnek kellett volna lennie: a tisztességet, szépséget, értelmet, humánusmot és a természet épségét. Szemléletének tragikus vonásai fölerősödtek, költészete jelentős, de szerves változáson ment keresztül. Morális emelkedettsége, fenséges-sége nem tűnt el, sőt könyörtelenebbé vált a „bomlás üzeneteivel” szemben, de gyakran érzi költői pozícióját reménytelennek:

Ilyen időről soha
nem csikorogtak atyák
a holnap kölkeinek
ilyen időről magam
vérhólyag-ajkú diák
dadoghatnék de kinek

Ebben a *Krónika-töredék*ben nincs semmi remény, nincs kinek a krónikát, a verset írni. Olyan fokú a pusztulás-pusztítás, hogy a szájba vert krónikás-költő még történelmi igazolást sem remélhet, megértő, jövőendő korokban sem bízhat. Több vers panaszolja ezt a költői lehetetlenné válást „szintelen seholba, semmibe, / halálosan pusztá papírhoz” való eljutást (*Új évszak jön*).

Nagy László a teljes emberi sorsban akar osztozni, de ez stigmát, sebbel való megjelöltséget jelent számára. Élményei az általános emberi beszennyezettség, bűnösség látomását érelik meg benne. Olyan nagy formátumú prózakölteménye dokumentálja ezt, mint a *Vértanú arabs kanca*. Ez a látomásból és reflexióból épített mű műfajilag szinte besorolhatatlan alkotás. Epikai, drámai és lírai elemek szintézise. A látvány egyetemessé tágitásának, léttörvényként való megmutatásának is kiemelkedő mintája. A részeg kapások megölik a vemhes lovat, mert az nem akar elindulni velük a szekérrel. Ez a barbár cselekedet a családian személyes és a biblikus, valamint a természeti vonatkozások révén az ember egyetemes tragédiáját, természetévé lett értékpusztítását fejezi ki. A tragikum legmélyebb vonatkozása viszont az, hogy a bűnnek az is részese, aki kezdettől fogva ellene volt, hiszen ő is tagja az emberiségnek: „És nincs vége, nem lehet vége az útnak: vonulunk az idők végezetéig az éjszakában. Legelől én a viharlám-pával, embermagasságú fagyban.”

Ilyen léttapasztalattal szemben mit tehet a költő? Szembeszegül a Lehetetlennel is: akkor sem azonosítja magát a bűnnel, ha személyében ártatlanul is vállalnia kell annak következményeit. Kialakítja „archaikus” értékeinek védelmében a nomád, krónikás, boszorkányos, archaikus hangvételi szerepverseit (*Krónika-töredék; Ordas mondja; Én vacogok már; Medvezsoltár; Versben bujdosó; Szépasszonyok mondókái, Táncbéli táncszók*). Ezek az archaikus, természeti és történelmi jellegű költői szerepek az élet szépségeért, tisztaságáért való küzdelem új lehetőségeit nyitják meg Nagy László költészete számára. Költői személyisége a nomád életforma idomíthatatlan tisztaságába, egyértelműségébe kapaszkodik. Ezzel azt is kifejezi, hogy a XX. század második felében elemi életértékek kerültek veszélybe, s ezek az értékek a költő természetes hétköznapi közegében már védhetetleneknek minősültek – nem saját maguk miatt, hanem az emberi világ romlásának következtében. A jó ügy képviselője szorul bujdosó vagy nomád létre, a benne élő „káprázatos világ”-ot, „igazi nap”-ot kell az „ordasi tűz s fegyelem” szereppel, a magára szedett lombbal védenie. A „szüntelen célzó, de célozhatatlan”, tehát önmagát ebben a közegben is cselekvőnek megőrző személyiség ítélkező ars poeticája a *Versben bujdosó* című ismert verse. A szerep és a magatartás azonos ebben: a védelmül maga köré épített versvilág is ő. Nem fosztja meg egyéniségétől, hanem erőit megszervezi, kivertség és szabadság, fenyegetettség és dac, hit és harag egysege él benne.

Ezekhez a szerepversekhez kapcsolható bizonyos vonatkozásokban a *Képversek és betűképek*, illetve a *Vidám üzenetek* ciklusainak alaptörékvése is: játékkal, ironiával és

groteszk társításokkal megóvni, megtartani a lélek épségét a kifordított, értékzavaros világban is. Rímjátékok, vidám köszöntők, archaizálások, rétegkeverések, átvetések, tréfás és fordított névadások, ajánlások, dedikációk teszik fölöttébb színessé a *Jönnék a harangok értem* kötet *Vidám üzenetek* ciklusát. Szembetűnő és jellemző azonban, hogy – bár Nagy László tündérien tud játszani – a vidámságon hányszor átvetíti a szomorúságot, fájdalmat, hányszor vallja ki, hogy a játék igazában önerősítő szertartás az ő költészetében.

Nagy László költői személyisége az életértékek sokféle változatát óvta, versek sora panaszkolja mély keserőséggel a bioszféra pusztulását is (*Egzakt aszály, A zöld sátor elégiája, Éljenek a fák!*). Egyértelmű az az igénye is, hogy illúziótlanul, de minden körülmények között a megmaradást akarva, a „megtartók”-at keresve szóljon a magyarság történelmi és jelenkori sorskérdéseiről (*Aki szerelmes lett a halálba, Ady Endre andezitből, Hószakadás a szívre*).

A *Jönnék a harangok értem* kötet tárgyi világa elsősorban a pusztulás, romlás, értékek kisémmizése, tehetségek, szép erők lehetetlenné válásának művészi megjelenítése. Ez az egyetemes romlás-kép a hetvenes évek tényeiből épül elsősorban, de a halál erőterében kitágul, kivételesen gazdag létélményt emel a teremtés és pusztulás alternatívái közé. A költői személyiség erejét és magatartását ekkor már a halállal való szembesülés minősíti. Nagy László költői személyisége mindig erős, méltóságot sugárzott. Utolsó korszakában a nagyobb fájdalom, valamint a halálközelség, a halállal szemközti létezés katartikus ellenpontjaként újabb vonásokkal gazdagodott költői személyisége: benne van az esdeklés, a gyász is, de a sokasodó bajok láttán a *Menyegző* indulata a játék és groteszk révén is folytatódik, s gyakran átcsap a nyílt gúnyba is.

A történelem példái is erősítik küzdő, értéktanúsító magatartásának következetességében. Drámai monológverse, a *Balassi Bálint lázbeszéde* a XVI. században reménytelen helyzetben küzdő és elpusztuló költőelődöt idézi meg annak bizonyságául, hogy a barbár körülményekkel reménytelen helyzetben is szembeszegülő emberi-költői tartásnak igenis van értelme. Az Esztergom falainál haldokló költő közege különlegesen hitvány:

*Pokolé a tábor, hol vitéznél több a ringyó
s teknőc-lovasoknak csak hasa-menése gyors –
Ti nem hulltok el, de sorsom kitagadom
innen, mert vétek, hogy egy-hiten veletek éltem.*

Mégis egyensúlyt tud teremteni Nagy László a versben, amikor annak sűrű motívumrendszeréből természetesen fejti ki a világból kitiltott, kiirtott szépség világon túli, történelmileg immár igazolt érvényességét:

*Szent vagyok, költő-vitéz, akit sebein át
gyalázott, piszkolt, gyilkolt az arany Kamarilla
kártránnyá rontva a vért, de a vers Pelikán,
valakihez pirosa áttör időn s ködön.*

A *Jönnék a harangok értem* kötetben – a magyar költészetben csak Adyhoz hasonlíthatóan – gazdag jelentéstartalmakkal összekapcsoltan jelenik meg a halál. A halállal szembesülő verseinek legfőbb szándéka is az életértékek tudatosítása. Az a fő törek-

vése a halállal szembesülve – így akaratlanul fölkészülve is rá –, hogy szellemi-erkölcsi értelemben segítse az értékek érvényesülését és folytonos létét. Gyászversei is mindig az életről szólnak, emberi sajátosságokat, magatartásmódokat, értékeket tudatosítanak, elemeznek és védelmeznek. A veszteségek felől méri most fel Nagy László az élet értékeit és tanulságait. Halottsiratói általános létszemléleti síkra emelkednek akkor is, amikor a legszűkebb baráti, nemzedéktársi körből éri a veszteség. A *Fejfák* ciklus esztétikailag legjelentősebb két darabja a Simon István halálára írt *Három nap, három éj*, a gyász heveny érzésében fogant sirató, és a Latinovits Zoltán halála után egy évvel írt *Gyászom a Színészkirályért*. A Simon-sirató egy mély, de a társadalomban túltengő „méreg” miatt nem problémátlan barátság számvetése, melyben a halál felől nézve még a szenvedések is értékek minősülnek. Az első tétele Nagy László gyászának belső túsáját jeleníti meg a vigasztalan szomorúság monotoníájával – tízszer ismétlődő refrénsorral – nyomatékosítva. A második rész is a „három nap, három éj” keretébe van zárva, de higgadtabb, elemzőbb, jöllehet, erős indulata a lelki és testi rákosodás ellen szinte átkozódássá is fokozódik. A Simon Istvánt elpusztító rák mellé állítja Nagy László a társadalom morális erózióját, a széthúzást, az eszmények megvalósítását lehetetlenné tevő, a barátságokat is kikezdő mérgezett légkört. Az ügyeivel azonosuló ember keserősége is hozzákapcsolódik a veszteséghez, az egykori közös eszmények gazdátlanul maradását is tudatosítja. Azt is felméri, hogy mitől „fordult el” a halállal örökre költőtársa. Az életet vetkőző gesztussal nagyon sok szépséget vesz számba a *Balassi Bálint lázbeszéde* is. A negatív festés gazdagsága itt is az életértékek tanúsítása. S az elmulasztottságérzés kivallása is: az ellenséges közegben elemi érdek, létszükséglet lett volna az összefogás, a megértés. Így azonban marad a vád és önvád mindörökre. A harmadik tétel különleges, eltérő ritmusú, trochaikus és jambikus sorokból áll, melyek gondolatilag nem egyeznek, hanem meglepetéseket hordoznak, s minden sor befejezi önmagát, miként Nagy László a naplójában följegyezte: „kísérlet a vigaszra, mégis feloldhatatlan gyász”. A zárotétel annyiban hoz mégis megnyugvást, hogy az első két rész testvéri pörét nem folytatja, azt lezárta a kibeszélés.

„Ha Simon halálának élménye egy testvéri pör feloldhatatlanságának dramaturgiája szerint alakult, s zaklatta fel múlt és jelen e pörre kényszerítő tartalmait, a Latinovits-siratónak (*Gyászom a Színészkirályért*) a tehetség és bátorság, a rendkívüli jelenség ellehetetlenülése miatt támadt heveny megrendülés a szervező elve.” Kiss Ferencnek, Nagy László életműve legalaposabb ismerőjének helytálló megállapítása ez. E vers első nagy szerkezeti egysége a megrendültség indulatával fest rendkívül kiábrándító társadalmi körképet. Minden igaz érték, szép eszme pusztulásra van ítélve ebben a vegetatív szintre süllyedt társadalomban. „De ki látja, hogy rohadttá ért a szegény? / Hogy ekkora alázat már gyalázat?” – kérdezi Nagy László, majd a kompozíció második részében katartikus elevációval, fölülemelkedéssel az örök értékek szakrális közegébe emeli Latinovits Zoltán művészetét. Ez a második rész virtuális világ: a költő szándékának, akaratának nagyívű kifejezése. Tanúságtétel a Színészkirály, s tágabban a minőség értéke mellett egy értékvesztett, értékzavaros közeggel szemben.

Nagy László küzdelme a Lehetetlenért is folyt. A költészet közvetlen hatása iránt sem táplált illúziókat. „A költészet kifejező és megítélő hatalom, de nem megoldó” – írta. Ezt a megítélő cselekvést azonban töretlenül fontosnak tartotta még akkor is, ha közvetlen hatását az értékidegen világban olykor kétséggel is szemlélte. Bízott az igazi,

tiszta értékek hosszú távú érvényesülésében, abban, hogy „a vers Pelikán, valakihez pirosa áttör időn s ködön”. Hitt a költészet küldetésében: „Költészet nélkül csak félszárnnyú lenne az emberiség.” A Nagy László verseiben testet öltött és megvalósulásra váró értékvilág egy eszményibb emberlét lehetőségét tanúsítja az erkölcs és esztétikum magasrendű szintézisében. Életműve nagy örökség, szellemi és erkölcsi igényességre, nemes, tiszta emberlétre nevelő hatalmas költői univerzum.

*„tisztának a tisztát őrizzük meg
oltalmazzuk az időben, ámen”.*

(Gyümölcsoltó)